

Катерина СТЕЦЕНКО

Ключові слова: філософія освіти, емпіризм, освіта Великої Британії, виховання.

Аналізується становлення та розвиток філософії емпіризму, її вплив на філософію освіти Великої Британії; підкреслюється роль матеріалістичних прагматичних ідей Ф. Бекона у формуванні основних структурних форм освітнього процесу.

УДК 37.013.73(410)

ФІЛОСОФІЯ ЕМПІРИЗМУ Ф. БЕКОНА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

© Стеценко К., 2012

онцептуальною основою становлення філософії освіти Великої Британії сміливо можна вважати ідеї англійського матеріаліста XVII ст. Ф. Бекона, чиї «Досліди та на-

станови» охоплюють широкий спектр роздумів — про істину, смерть, релігію, помсту, батьків і дітей, доброту й доброзичливість, підозру, багатство, пророцтво, честь, красу та потворність, наближених і друзів, партії, науки, манери та пристойність, похвалу та марнославство, правосуддя, гнів, мінливість речей тощо [1, 185].

Будучи реалістом і «батьком природознавства», фундатором емпіричного методу у філософії й автором «критично-реалістичної соціальної утопії» (моделі гармонійно зорганізованого (ідеального) суспільства, побудованого на засадах приватної власності та поділу праці, згідно із здібностями особистостей), філософом і політиком-практиком, Ф. Бекон дотримувався думки, що призначенням освіти є впровадження раціональних основ у природну стихію людини. Основою ж навчання особистості постає емпіризм і авторитет

знання. Про це говорять і вчення про виховання душі, і розуміння освіти як складни-ка етики.

«Знання – сила», – проголошує Бекон. Суть цього афоризму в тому, що знання, на думку філософа, має забезпечити людині владу над природою і слугувати суспільству. Наука тут розуміється в суто практичному сенсі – як засіб, а не самоціль [7, 143]. Так вимальовується базове ідеологічне (в значенні – системи ідей) ставлення до освіти як до однієї з провідних галузей діяльності, яка дає людині цю силу, і ця сила є то більшою, що більше практичної значущості вона має. Призначення освіти – ввести раціональні основи у природну стихію людини, «охопити пристрасти і пороки розумними основами, забезпечити свідому лінію поведінки людини». А цінність знання є, за Беконом, суспільною потребою [2, 74].

Як засновник філософії емпіризму Бекон базує свій метод на визнанні суттєвої ролі досвіду в пізнанні. Пізнання – це ніщо інше, як відбиття зовнішнього світу в свідомості людини. І, власне, воно починається з чуттєвих показників, зі сприймання зовнішнього світу, зі стихійного чи цілеспрямованого вивчення досвіду, але останні, своєю чергою, потребують експериментальної перевірки, підтвердження та доповнення.

Про високу оцінку Ф. Беконом значення експериментальних досліджень як процесу формування знань через досвід свідчать, наприклад, такі слова: «...два людських прагнення – до Знання і Могутності – воістину збігаються в одному й тому самому, а вади у практиці більшою мірою залежать від незнання причин» [11, 26].

Вважається, що Ф. Бекон перший звернувся до широкого застосування людського досвіду в пізнанні, тим самим заклавши підвалини пріоритетності досвідного пізнання і для емпіризму (більшою мірою у сфері чуттєвості), і для раціоналізму (переважно в царині розуму). Плідність досвідного методу аргументувалася, зокрема, успіхами тогочасної механіки, яка у своїх побудовах не орієнтувалася на метафізичну картину світу, а виходила з можливос-

ті практичного застосування знання. «Знати – означає могти, і в цьому полягає вся мета знання». Такою є основна думка «Нового Органону», основна думка, що відрізняє світогляд Бекона від світогляду середніх віків [13, 563]. Бекон дав розгорнутий опис експериментального методу як програми створення нової науки – і з його концепцією експериментальна наука стає символом науки в цілому, а експериментальний підхід посідає провідну позицію в емпіричних науках і донині [17, 126].

Діючи певний час як практичний політик, Бекон протиставляв науку суєтності буття і цілком мав підстави для твердження, що люди науки не прагнуть добра для себе, тоді як натовп політиків, для яких моральні настанови не існують, вважає себе центром світу і навіть за загальних нестатків думає лише про себе і збереження свого достатку. «Чим є земна велич для того, кому наука дає можливість споглядати Всесвіт?» Цим запитанням Бекон певною мірою повторює Демокріта. Наука знижує, зменшує страх перед смертю чи нещастям, робить дух людини гнучким і рухомим [5].

Однією з найвідоміших оригінальних ідей, сформульованих Беконом, є ідея про ідолів, які заважають людині досягати об'єктивного знання, тобто навчатися. Цими ідолами є особливості її (людини) свідомості: різноманітні «забобони», суб'єктивні спотворення реального стану речей, які сам Бекон називає ідолами (або «привидами»). До них належать: а) набуті (з уявлення і вчень філософів); б) вроджені (ті, які властиві природі самого розуму) [7, 144]. Ф. Бекон класифікує їх: «Є чотири види ідолів, які тримають в облозі уми людей. Назвемо перший ідолами роду, другий – ідолами печери, третій – ідолами площі і четвертий – ідолами театру» [11, 18–20]. Ідоли роду – це укорінені в природі людини загальна ознака всіх людей, коли пізнання природи викривлюється через те, що знання має бути сприйняте людиною. Ідоли печери мають індивідуальний характер, пов'язані з людською особистістю і спричиняють неможливість

здобути всезагальне знання через індивідуальний минулий досвід методологічно не-впорядкованих логічних розумових операцій. Ідоли площі пов'язані з розбіжністю значень, які люди вкладають у мову і слововжиток. Ідоли театру є результатом захоплення різноманітними, зокрема філософськими і «науковими» концепціями [4, 66].

Маючи досвід не лише концептуального філософування, а й практичної політичної діяльності, Ф. Бекон не міг лишатись осторонь проблем суспільства того часу, зокрема, проблем освітньої галузі. Він склав докладний і добре продуманий план зміни системи освіти (включно із заходами щодо її фінансування, затвердження статутів і положень). У контексті цих змін, вважаючи на зв'язок освіти і науки, один із перших у Європі філософів він писав про те, що «слід твердо пам'ятати, що навряд чи можливий значний прогрес у розкритті глибоких таємниць природи, якщо не будуть надані кошти на експерименти». Тому потрібні і перегляд програм викладання та університетських традицій, і кооперація європейських університетів. Той, хто наразі знайомиться з роздумами Ф. Бекона на ці та інші теми, не може не дивуватися глибокій проникливості філософа, адже його програма «Великого відновлення наук» не застаріла і нині. Навіть визнаючи однозначно ідею циклічності світового історичного розвитку, можна уявити собі, якою надзвичайно сміливою і навіть зухвалою виглядала вона у XVII ст. Тому справді обґрунтованою виглядає думка, що значною мірою завдяки ідеям Ф. Бекона, які випереджали свій час, XVII століття стало століттям науки і видатних учених, особливо в Англії. І не випадково саме його вважають предтечею таких сучасних дисциплін, як наукознавство, соціологія та економіка науки.

Власне, питання класифікації наук є важливим для навчання, оскільки систематизує і тому спрощує цей процес. Це питання Ф. Бекон розв'язував через поділ наук на теологію і філософію, перша з яких має небесне походження, а друга – земне. Диференціюючи галузі наукового знання і ре-

лігійної віри, мислитель вважає, що саме перед філософією постає завдання відкривати нові істини як підстави для практичної філософії [15, 133]. З іншого боку, на чолі суспільства Ф. Бекон бачить не філософів, а «вчених-священників» [16]. У цьому виборі він, слідом за Платоном, прагнув до того, щоб у владі перебували люди освічені, які, завдяки своєму досвіду й «кмітливості», будуть здатні знайти вихід із будь-якої ситуації. Він вважав, що «надзвичайно небезпечно... довіряти управління державними справами неосвіченим людям. ... Політики люблять принижувати освічених людей, називаючи їх педантами» [12, 91].

У «Новому Органоні» Бекон писав: «Емпірики, як мурашки, тільки збирають і користуються зібраним. Раціоналісти, як павуки, з самих себе створюють тканину. Бджола ж обирає середній спосіб, вона дістає матеріал із квітів саду і поля, але компонує і змінює його власним умінням. Не відрізняється від цього і справжня справа філософії. Бо вона не ґрунтується тільки чи переважно на силах розуму і не відкладає у свідомості незаїманим матеріал, видобутий з природної історії і з механічних дослідів, а змінює його і переробляє в розумі». Сам себе Бекон називав «бджолою», а не «мурашкою-емпіриком» і не «павуком-раціоналістом» [14, 71].

Отже, не відкидаючи значення дедукції в отриманні нового знання, Бекон на передній план висував індуктивний метод наукового пізнання, що спирається на результати експерименту [8, 50]. У своєму творі «Новий Органон» він спробував створити новий метод, протиставивши дедуктивній логіці Арістотеля індуктивну логіку: ми йдемо до загального знання через часткове, через спостереження й експеримент [9, 52]. Бекон зазначав, що індуктивний метод не дає стовідсоткової гарантії істинності твердження, проте дає можливість визначити, якою є міра істинності того чи іншого твердження.

Проблема помилки відіграє в емпіричній філософії одну з ключових ролей, оскільки загальний проект розбудови достовірного й заснованого на досвіді наукового знання, коли істинні властивості речей пере-

дають і відбиваються через істинні й правильні відчуття та ідеї, змушував представників цієї традиції з'ясувати причини виникнення хиби та її джерела. Одним із перших цю проблему максимально чітко сформулював Ф. Бекон. У межах запропонованого ним обґрунтування помилки, її джерелом є не лише відсутність необхідних засобів отримання та належного утримування променів, які йдуть від світла, а й неякісні характеристики суб'єкта як тієї інстанції, що зосереджує на собі всі промені пізнання, що йдуть від світу речей. Ф. Бекон має на увазі не хибність здатності сприйняття, а хибність самого розуму, в якому «від природи» самого розуму, а також від природи тих соціальних обставин, у які він занурений, утворюються специфічні ідоли, основним призначенням яких є породження хиби внаслідок специфічного гносеологічного викривлення тих об'єктивних властивостей речей, які сприймаються людиною у процесі її емпіричної та раціональної пізнавальної діяльності.

Головним питанням, яке постає у контексті практичної реалізації процедури очищення від хиби і вдосконалення наукового, а, отже, й істинного, відображення, полягає у тому, що в результаті її втілення унеможлиблюється процедура ідентифікації дзеркально-розумової поверхні пізнання не лише як свідомості того чи того конкретного науковця, а й як свідомості певного суб'єкта взагалі, оскільки вона є такою досконалою у своїх властивостях віддзеркалення, що в ній вже не можна виокремити тієї «суб'єктивності», яка б відрізняла її від об'єкту дослідження. Лише в системі таких «досконалих дзеркал-суб'єктів» можна без зайвих зусиль реалізувати беконівський проект розбудови цілісної та завершеної системи наукового знання [6, 10].

Окрім методів пізнання і навчання, увага Ф. Бекона до яких є більш відомою і загальноновизнаною, нині можна говорити про те, що його погляди мають стосунок і до оцінювання знань та інтелекту. Дослідження Ф. Бекона, а також Ч. Спірмена, Г. Айзенка, С. Берта, Дж. Равена, інших педагогів і пси-

хологів, зробили свій внесок у розв'язання цього питання і відкрили шлях до створення сучасної системи оцінювання інтелекту.

Проте підставою для цього внеску так чи інакше були погляди на методи навчання. Зокрема Ф. Бекон, визначаючи природну обдарованість, водночас вважав, що природжені хисти подібні до рослин і потребують вирощування за допомогою науки. Тим самим він визнавав роль виховання у розвитку та «корегуванні» здібностей. Ми можемо простежити перші – дуальні, але дуже цінні думки про те, що за допомогою науки можна поліпшити свої здібності. Тобто, сучасна теза «після трьох уже пізно» отримує доволі суттєве обґрунтування [3, 4]. Щоправда, він зауважував, що природу переміщують тільки скоряючись її законам [3].

Загалом, висунута понад три століття тому Ф. Беконом теза «знання – сила» (*scientia est potentia*) нині підтверджена і посилена емпірично прикладами носіїв каліфорнійської ідеології, «хлопчиками з Сіліконової долини» (*Silicon Boys*) на чолі з Уільямом Гейтсом. Знання – це сила, влада і гроші, що підтверджується становищем у наймогутнішій країні світу, Сполучених Штатах Америки. Як стверджує В. Іноземцев, «протягом останніх років інтелектуальна еліта стрімко стає новим домінуючим класом постіндустріального суспільства» [10, 98].

Отже, ще у філософії Ф. Бекона доволі чітко виокремлюється ставлення до знання (і до освіти як способу набуття останнього) як до однієї з найвищих людських цінностей. Емпіризм як базовий принцип його концепції, світоглядного осмислення феномену освіти, наголошує на тісному двобічному взаємозв'язку теорії з практикою – настанові, актуальній і донині. Критикуючи споглядальне ставлення до світу, характерне для середньовічної схоластики, Ф. Бекон фактично виступив в історії розвитку британської філософії освіти як предтеча сучасного інтелектуального життя, піонер індустріальної ери культури науки, пророк прагматистської концепції істини [15, 136].

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В. П.** Соціальна філософія: історія, теорія, методологія : підруч. для вищ. навч. закл. / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, М. І. Михальченко; 3-є вид., виправ. та доп. – К. : Генеза, 2006. – 656 с.
2. **Ващенко К.** Цінності освіти як предмет наукового аналізу / К. Ващенко // Філософія освіти. – 2007. – № 1 (6). – С. 73–78.
3. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Вип. XII. – Слов'янськ : Видав. центр СДПІ, 2004. – 354 с.
4. **Кириченко М. С.** Межі свободи наукового пізнання в філософії Ф. Бекона / М. С. Кириченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : філософія, політологія. – 2011. – № 105. – С. 63–67.
5. **Кремень В. Г.** Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підруч. / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
6. **Прокопов Д. Є.** Класична новочасна філософія: виміри, тлумачення, хиби : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.05 / Д. Є. Прокопов. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 34 с.
7. **Аблеев С. Р.** История мировой философии : учебн. / С. Р. Аблеев. – М. : АСТ, 2005. – 415 с.
8. **Алексеев П. В.** История философии : учебн. / П. В. Алексеев. – М. : ТК Велби, Проспект, 2005. – 239 с.
9. **Балашов Л. Е.** Философия : учебн.; 3-е изд., с исправл. и дополн. / Л. Е. Балашов. – М., 2009. – 664 с.
10. **Буряк В.** Образование в информационном обществе / В. Буряк // Філософія освіти. – 2006. – 1 (3). – С. 89–100.
11. **Бэкон Ф.** Новый органон / Ф. Бэкон. – М. : Соцэкгиз, 1938. – 242 с.
12. **Бэкон Ф.** Сочинения : в 2 т. / под ред. А. Л. Субботина. – Т. 1. – М. : Мысль, 1977. – 567 с.
13. **Иванцов Н. А.** Франциск Бэкон и его историческое значение // Вопросы философии и психологии / Н. А. Иванцов. – М., 1899. – Кн. 49 (IV). – С. 563.
14. **Иконникова Г. И.** Философия : учебн.; 2-е изд., испр. и доп. / Г. И. Иконникова, В. Н. Лавриненко. – М. : Юрист, 2004. – 374 с.
15. История философии : конспект лекций / В. И. Воловик, В. И. Коляда, Л. Д. Кривега и др. – Запорожье : ЗГУ, 1994. – 320 с.
16. **Михаленко Ю. П.** Ф. Бэкон и его учение / Ю. П. Михаленко. – М. : Наука, 1975. – 264 с.
17. **Ушаков Е. В.** Введение в философию и методологию науки : учебн. / Е. В. Ушаков. – М. : Экзамен, 2005. – 528 с.

CITED LITERATURE

1. **V. Andrushchenko.** Social philosophy: history, theory, methodology : a textbook for universities / V. Andruschenko, L. Huberskyi, M. Mykhalchenko; III issue, corrected and completed. — Kyiv : Geneza, 2006. — 656 p.
2. **K. Vashchenko.** Education values as scientific analysis subject / K. Vashchenko // Filosofia osvity. — 2007. — № 1 (6). — P. 73–78.
3. Humanization of the educational process : collection of scientific papers / under the overall editorship of professor V. Sypchenko. — Issue XII. — Slovyansk : Slovyansk state pedagogical university publishing center, 2004. — 354 p.
4. **M. Kirichenko.** Margin of scientific knowledge in the philosophy of Francis Bacon / M. Kirichenko // Kyiv national university named after Taras Shevchenko. Series: philosophy, political science. — 2011. — № 105. — P. 63–67.
5. **V. Kremen.** Philosophy: thinkers, ideas, concepts : textbook. / V. Kremen, V. Ilyin. — Kyiv : Knyha, 2005. — 528 p.
6. **D. Prokopov.** Classical modernity philosophy: measurements, interpretations, drawbacks : Doctor of Philosophy Sciences self-referent discourse : 09.00.05 / D. Prokopov. — Kyiv national university named after Taras Shevchenko. — Kyiv, 2009. — 34 p.
7. **S. Ableev.** The history of world philosophy : textbook / S. Ableev. — Moscow : AST, 2005. — 415 p.
8. **P. Alekseev.** The history of philosophy : textbook / P. Alekseev. — Moscow : TK Velbi, Prospect, 2005. — 239 p.
9. **L. Balashov.** Philosophy : textbook, III edited and completed issue / L. Balashov. — Moscow, 2009. — 664 p.
10. **V. Buryak.** Education in the information society / V. Buryak // Filosofiya osvity. — 2006. — 1(3). — P. 89–100.
11. **F. Bacon.** Neworganon / F. Bacon. — Moscow : Sotsekiz, 1938. — 242 p.
12. **F. Bacon.** Works: in 2 books / edited by A. Subbotina. — Book 1. — Moscow : Mysl, 1977. — 567 p.
13. **N. Ivantsov.** Francis Bacon and his historic significance // Philosophy and psychology problems / N. Ivantsov. — Moscow, 1899. — Book 49 (IV). — P. 563.
14. **G. Ikonnikova.** Philosophy : textbook; II corrected and completed issue / G. Ikonnikova, V. Lavrinenko. — Moscow : Yurist, 2004. — 374 p.
15. The history of philosophy: lecture notes / V. Volovik, V. Kolyada, L. Krivega and others. — Zaporozhye : Zaporozhye state university, 1994. — 320 p.
16. **Y. Mikhalenko.** F. Bacon and his teaching / Y. Mikhalenko. — Moscow : Nauka, 1975. — 264 p.
17. **E. Ushakov.** Introduction to the philosophy and methodology of science : textbook / E. Ushakov. — Moscow : Ekzamen, 2005. — 528 p.